

MHJ

مجله تاریخ پزشکی

دوره سیزدهم، شماره چهل و ششم، سال ۱۴۰۰

<https://doi.org/10.22037/mhj.v13i46.35224>

Journal Homepage: <http://journals.sbm.ac.ir/mh>

مقاله پژوهشی

بررسی جنبه‌های علمی و اخلاقی توصیه‌های درمانی و پیشگیری از کووید ۱۹ با نام درمان‌های طبیعی، طب سنتی و طب اسلامی در فضای مجازی و رسانه ملی

امیرمحمد کاظمی^۱ ID، مرضیه بیگم سیاهپوش^۲ ID*، محمدمهدی زرشناس^۳

۱. استاد، متخصص پزشکی قانونی و مسمومیت، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی قزوین، قزوین، ایران.

۲. پزشک، دکترای تخصصی طب سنتی ایرانی، انجمن علمی طب سنتی ایرانی، قزوین، ایران.

۳. دانشیار، گروه داروسازی سنتی، دانشکده داروسازی، دانشگاه علوم پزشکی شیراز، شیراز، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: با شیوع عفونت کووید ۱۹ در کشور، برخی افراد اقدام به توصیه‌هایی با عنوان درمان‌های طبیعی، طب سنتی و طب اسلامی به منظور مقابله با این بیماری نموده‌اند. این توصیه‌ها مورد توجه مردم واقع شده، گاه از آنها استفاده می‌شود. هدف از این مطالعه بررسی ابعاد علمی و اخلاقی توصیه‌هایی است که در فضای مجازی یا رسانه ملی با نام طب سنتی/اسلامی یا درمان‌های طبیعی معرفی شده‌اند.

مواد و روش‌ها: این مطالعه، یک مطالعه مروری است. جستجو با کلمات کلیدی در پایگاه‌های معتبر علمی و جمع‌آوری مطالب مرتبط با موضوع و نهایتاً آنالیز کیفی روش انجام این مطالعه بوده است. یافته‌ها: برخی از توصیه‌ها عبارتند از مصرف زنجبیل، داروی امام کاظم، بخور جوش شیرین، گندزدهای طبیعی، نمک بجای ماسک و زنبور درمانی. این توصیه‌ها که در دو گروه توصیه‌های پیشگیری و توصیه‌های درمانی قابل طبقه‌بندی هستند، گاهی حتی در منابع طب سنتی ایرانی یافت نمی‌شوند و صرفاً دربردارنده نظرات شخصی افراد، که اغلب غیرپزشک هستند، می‌باشند. همچنین طبق مطالعات جدید، بسیاری از این توصیه‌ها فاقد پشتوانه علمی محکم هستند و اکثراً تا کنون بر کووید ۱۹ آزمایش نشده‌اند. این روش‌ها در حالی به راحتی در میان مردم تبلیغ می‌شوند که طب سنتی ایرانی سرشار از توصیه‌های اخلاق پزشکی است و طبیبان بنام این طب، بارها از تجویز داروهای ناشناخته و تجویز بدون یافتن علت و بدون دانستن مکانیسم اثر دارو نهي کرده‌اند. همچنین طبق آیین‌نامه اخلاق پزشکی سازمان نظام پزشکی، تجویز دارو توسط غیرپزشک و تجویز دارو خارج از پروتکل‌های مصوب، خارج از اخلاق پزشکی است. همچنین اخلاق حرفه‌ای داروسازی در تهیه داروهای ترکیبی باید رعایت شود.

ملاحظات اخلاقی: در تدوین این مطالعه، اصل امانت‌داری و صداقت استناد به متون و پرهیز از استنباط شخصی از تحلیل‌ها رعایت شده است.

نتیجه‌گیری: بر اساس این مطالعه، به دلیل نبودن شواهد علمی کافی مبنی بر اثربخشی بسیاری از توصیه‌هایی که با نام طب سنتی تبلیغ می‌شوند، این توصیه‌ها به لحاظ اخلاقی قابل ارائه به مردم نیستند. در کنار این موضوع، بی‌توجهی عامدانه به درمان‌های طبیعی یا طب سنتی واجد شواهد علمی، توسط مسئولین نیز می‌تواند دارای بار اخلاقی باشد.

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۹۹/۱۰/۲۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۵/۰۸

تاریخ انتشار: ۱۴۰۰/۰۵/۲۶

واژگان کلیدی:

طب ایرانی

طب سنتی ایرانی

درمان‌های طبیعی

کووید ۱۹

اخلاق پزشکی

فضای مجازی

*نویسنده مسئول: مرضیه بیگم

سیاهپوش

آدرس پستی: ایران، قزوین، انجمن

علمی طب سنتی ایرانی.

پست الکترونیک:

siahpoosh@alumnus.tums.ac.ir

۱. مقدمه

بیماری کووید ۱۹ که در اواخر سال ۲۰۱۹ میلادی از ووهان چین آغاز شد، یک بیماری ویروسی است که عامل آن از خانواده کروناویروس‌ها می‌باشد. این بیماری در مدت کوتاهی تمام جهان را فراگرفت و توسط سازمان جهانی بهداشت به عنوان پاندمی اعلام شد (۱). از همان ابتدای شیوع بیماری در کشور ما، عده‌ای اقدام به تبلیغ توصیه‌هایی جهت درمان و مصونیت از بیماری در فضای مجازی و گاه در رسانه ملی نموده‌اند. اغلب این توصیه‌ها با نام توصیه‌های طب سنتی و طب اسلامی ترویج شده است و معدودی جزو درمان‌های طبیعی قرار می‌گیرند. انگیزه چنین اقداماتی را می‌توان در ابعاد گسترده‌ای بررسی نمود. اینکه چرا چنین مطالبی از سوی مردم مورد استقبال و استفاده قرار می‌گیرند نیز بُعد دیگری است که باید بررسی شود. فشارهای روانی ناشی از ابتلا به کرونا و عواقب آن یک بحث جدی است که در گروه‌های گوناگون افراد جامعه به نوعی خود را نشان می‌دهد (۲) و شاید ترس و اضطراب ناشی از این بیماری عاملی باشد برای روی آوردن مردم به هر اقدامی که ممکن است در مقابله با بیماری مؤثر باشد. به هر صورت، چه به دلیل ترس و اضطراب و چه هر عامل دیگری، که خود می‌تواند مورد بررسی و پژوهش قرار بگیرد، طبق یک مطالعه بیش از ۹۰ درصد مردم در جامعه مورد مطالعه در کشور ما این توصیه‌ها را باور داشته‌اند (۳). صرف‌نظر از انگیزه‌های توصیه‌کنندگان و مصرف‌کنندگان، این توصیه‌ها به لحاظ علمی و به لحاظ اخلاقی نیز قابل بحث و بررسی هستند. از یک سو اگر توصیه‌های ارائه‌شده مبنای علمی نداشته باشند، جدا از اینکه ترویج آنها کاری غیراخلاقی است، ممکن است که آسیب‌رسان هم باشند. از سوی دیگر، از آنجا که بیماری کووید ۱۹ فعلاً درمان قطعی شناخته‌شده‌ای ندارد و چنانچه راهکاری یافت شود که مستندات علمی، نه تبلیغات رسانه‌ای، بر کارا بودن آن صحت بگذارند، کنار گذاشتن عامدانه و متعصبانه آن راهکار در شرایط بحرانی حاکم نیز کاری غیراخلاقی خواهد بود. به‌ویژه که بر اساس مطالعات، طب سنتی ایرانی حاوی نکات و

دستورالعمل‌هایی در همه‌گیری‌های تنفسی است تا هم از ابتلاء افراد به بیماری کاسته شود و هم از سرایت بیماری به دیگران ممانعت گردد. هر چند که این توصیه‌ها اکثراً بر مبنای اصلاح سبک زندگی است، با این حال در راستای همین هدف، توصیه‌هایی مانند استفاده از بوییدنی‌های خاص، ضدعفونی کردن محیط زندگی با به کارگیری برخی گیاهان و مصرف خوراکی برخی گیاهان دارویی نیز در دستورات طب سنتی ایرانی وجود دارد (۴، ۵) که حائز اهمیت و بررسی است. از این رو ضروری است که با توجه به باورپذیر بودن چنین توصیه‌هایی از سوی مردم، این توصیه‌ها با لحاظ جنبه‌های اخلاقی، از نظر علمی بررسی شوند تا چنانچه واقعاً راهگشا هستند، از آنها به درستی استفاده شود و چنانچه به لحاظ علمی کارا نیستند، مردم از آن آگاه شوند تا با به کار بستن آنها به خود، و با انتشار آن به دیگران آسیب نرسانند. لذا هدف از این مطالعه بررسی جنبه‌های علمی و اخلاقی توصیه‌های درمانی و پیشگیری در بحران کووید ۱۹ با نام درمان‌های طبیعی، طب سنتی/اسلامی مطرح شده در فضای مجازی و رسانه ملی در کشور است.

۲. ملاحظات اخلاقی

در تدوین این مطالعه، اصل امانت‌داری و صداقت استناد به متون استفاده شده، و پرهیز از استنباط شخصی از تحلیل‌ها رعایت شده است.

۳. مواد و روش‌ها

این مطالعه یک مطالعه مروری است. برای انجام این مطالعه در ابتدا منظور واژه‌های "فضای مجازی" و "رسانه ملی" تبیین گشت و سپس فهرستی از شایع‌ترین داروها/توصیه‌های رایج در فضاهای مجازی یا رسانه ملی در ارتباط با بیماری کووید ۱۹ که تحت عنوان توصیه‌ها/درمان‌های طبیعی، طب سنتی یا طب اسلامی منتشر شده‌اند، تهیه شد. در گام دوم، جهت بررسی علمی اثرات ضد ویروسی و ضد کووید ۱۹ داروها/توصیه‌ها، کلیدواژه‌های متناسب با آن توصیه، به دو زبان

۴. یافته‌ها

در ابتدا سیستم‌های اطلاع‌رسانی رایج در ایران که در این مطالعه مورد بحث قرار گرفته است به طور مختصر در دو دسته‌ی رسانه ملی و فضای مجازی طبقه‌بندی شد که شرح آن در جدول شماره ۱ آمده است (جدول ۱).

سپس یافته‌های این مطالعه در دو بخش جنبه‌های علمی و جنبه‌های اخلاقی توصیه‌های طب سنتی/اسلامی و درمان‌های طبیعی طرح و بررسی شد. فهرستی از شایع‌ترین توصیه‌هایی که با نام طب سنتی/اسلامی مطرح شده‌اند در جدول شماره ۲ آورده شده است (جدول ۲).

۴-۱. جنبه‌های علمی توصیه‌های طب سنتی/اسلامی و

درمان‌های طبیعی

در فضای مجازی جهت مقابله با عفونت کووید ۱۹ توصیه به مصرف داروهای متعددی شده است که اکثراً جزو گیاهان دارویی یا درمان‌های طبیعی هستند که شش مورد بسیار رایج آن در این مطالعه مورد بررسی علمی قرار گرفته‌اند.

۴-۱-۱. داروی امام کاظم

داروی امام کاظم ترکیبی از دو گیاه با شکر (یا شکر سرخ) است؛ هلیله و رازیانه (نوع تابستانه) و هلیله و مصطکی (نوع زمستانه). منبعی که از این ترکیب در آنجا یاد شده، کتاب طب‌الائمه پسران بسطام است (۶). این دارو در کتاب مخزن‌الادویه ذیل مبحث هلیله، به نقل از کتاب طب‌الائمه آمده است (۷) وگرنه این ترکیب در منابع طب سنتی ایرانی وجود ندارد. بر اساس کتاب طب‌الائمه این دارو در سه ماه تابستان و زمستان، هر ماه سه روز متوالی مصرف می‌شود و در این صورت فرد مریض نمی‌شود مگر به مرض موت (۶). موارد توصیه به مصرف این دارو طبق نظر مبلغان شامل درمان سرماخوردگی و آنفولانزا، تقویت سیستم ایمنی بدن، گلو درد و مشکلات تارهای صوتی، حساسیت و عفونت سینه، تورم لوزه، تب، آبله مرغان، ایدز، اوریون و واکسیناسیون اطفال می‌باشد.

فارسی و انگلیسی در پایگاه‌های معتبر علمی مانند Google scholar، Pub Med، جهاد دانشگاهی (SID) و نیز در کتاب مرجع گیاهان دارویی، (ترجمه‌ای از کتاب PDR) تا ابتدای سال ۲۰۲۱ میلادی جستجو شد. کلیدواژه‌های فارسی عبارت بودند از: داروی امام کاظم، هلیله، مصطکی، رازیانه، زهر زنبور عسل، آپی‌تراپی، بخور جوش شیرین، نمک، زنجبیل، ضدعفونی‌کننده‌های طبیعی، گلاب، اسپند، عنبرنار، کندر، و سرکه. کلیدواژه‌های انگلیسی شامل موارد زیر بودند:

Boswellia serrata Roxb. ex Colebr.

Terminalia chebula Retz.

Foeniculum Vulgare Mill.

Pistacia lentiscus L.

Peganum harmala L.

Donkey Dung

Rose Water

Vinegar

Zingiber officinale Roscoe

Natural disinfectant

لازم به ذکر است که این کلیدواژه‌ها در محدوده‌ی مورد بحث و بر اساس فهرستی که از شایع‌ترین داروها/توصیه‌های رایج در فضاهای مجازی یا رسانه ملی در ارتباط با بیماری کووید ۱۹ تهیه شده بود، جستجو شدند. برای مثال، درباره سرکه و گلاب، خواص ضدعفونی‌کنندگی آنها جستجو شد نه الزاماً تمام خواص آنها. برای زنجبیل و سایر گیاهان خوراکی، خواص ضدویروس و ضدکووید-۱۹ آنها جستجو شد.

همچنین ویژگی‌ها و کاربردهای گیاهان و مواد نام برده شده در لیست مزبور، در کتاب مخزن‌الادویه که یک منبع معتبر داروشناسی در طب سنتی ایرانی محسوب می‌شود، استخراج شد. در گام سوم جهت بررسی جنبه‌های اخلاقی توصیه‌ها و تجویزات پزشکی به "راهنمای عمومی اخلاق پزشکی سازمان نظام پزشکی کشور" و آموزه‌های اخلاقی طب سنتی ایرانی مندرج در منابع اصیل طب سنتی ایرانی استناد شد. داده‌ها پس از جمع‌آوری تحت تجزیه و تحلیل محتوا قرار گرفتند.

بررسی علمی ترکیبات داروی امام کاظم

هليله (Terminalia chebula Retz.)

در طب سنتی ایرانی هليله دارای مزاج (کیفیت) سرد و خشک است. دفع کننده سودای غیرطبیعی و بلغم رقیق و صفرا است. مصرف هليله در تب ممنوع است (۷). میوهی هليله سرشار از ترکیبات فنولیکی از قبیل فنولیک اسید، تانن‌ها و فلاونوئیدها می‌باشد (۸). در مطالعات حیوانی اثرات تعدیل کننده سیستم ایمنی از این گیاه ثبت شده است (۹-۱۱). همچنین مطالعات برون تنی متنوعی اثرات ضدویروسی این گیاه را علیه آنفلونزا A (۹)، HSV-2 (۱۲)، HSV-1 (۱۳، ۱۴) و HIV-1 نشان داده‌اند (۱۳، ۱۵) و در یک مطالعه‌ی حیوانی اثرات حفاظتی هليله از ریه در برابر ویروس سنسشیال تنفسی (RSV) ثبت شده است (۱۶). لازم به ذکر است کارآزمایی بالینی در مورد اثربخشی هليله در درمان بیماری‌های تنفسی یافت نشد.

رازیانه (Foeniculum Vulgare Mill.)

در طب سنتی ایرانی رازیانه دارای مزاج گرم و خشک است. رازیانه گشاینده گرفتگی‌های مجاری سینه و تسکین دهنده درد سینه ناشی از سرد شدن مزاج است (۷). این گیاه به داشتن اسانس روغنی حاوی ترکیباتی از قبیل ترانس آنتول، فنشون، استراگل معروف می‌باشد (۱۷، ۱۸). بر اساس یک مطالعه‌ی برون تنی جوشانده‌ی دانه‌های رازیانه می‌تواند اثرات سمیت سلولی و تغییر ژن داشته باشد و ایمنی آن در مصرف طولانی و بویژه مقادیر بالا باید بررسی شود (۱۹). همچنین توان ضد ویروسی علیه ویروس آنفلونزا (H5N1) از عصاره‌ی اتانولی رازیانه با غلظت ۳۰۰ میکروگرم در میکرولیتر، در مقایسه با اوسلتامیویر، ۸۳٪ گزارش شده است (۲۰).

مصطکی (Pistacia lentiscus L.)

در طب سنتی ایرانی مصطکی دارای مزاج گرم و خشک است. بوییدن و استنشاق آن با هليله جهت وسواس، تسکین نزله (حالتی شبیه به سرماخوردگی یا آلرژی) و پاک کردن نای به کار می‌رود. خوراکی آن در سرفه و پاک کردن نای و خلط خونی توصیه شده است. مداومت بر آن موجب یبوست می‌شود

و مضر مthane است (۷). بر اساس تحقیقات جدید، بیشترین ترکیبات مصطکی شامل رزین و روغن فرار است (۱۷). اثرات کشندگی و مهارى بر ویروس تبخال نوع ۲ (HSV-2) از عصاره متانولی ساقه گیاه مصطکی گزارش شده است (۲۱).

۴-۱-۲. بخور جوش شیرین

در کتاب مخزن‌الادویه و منابع طب سنتی عبارت جوش شیرین وجود ندارد. در این کتاب ذیل کلمه "بورق"، از ماده‌ای به نام "نطرون"، بعنوان نوعی بوره، یاد شده است و گاه برخی به اشتباه جوش شیرین را معادل با نطرون می‌گیرند. انواع بوره دارای مزاج گرم و خشک است و مصارف طبی به صورت موضعی و خوراکی (در ناخوشی‌های گوارشی)، و مصارف صنعتی دارد (۷). جوش شیرین با نام علمی بیکربنات سدیم و فرمول NaHCO_3 پودری سفید رنگ و محلول در آب است که خواص بازی ضعیف دارد (۲۲). جوش شیرین مهارکننده پاتوژن‌های سیستم تنفسی در انسان است و باعث مهار باکتری‌ها و قارچ‌ها می‌شود (۲۳). اثرات ضدالتهاب این ماده در شکل ریز ذره (آئروسول) را در التهابات سیستم تنفسی به افزایش جریان خون و قلیایی شدن سیستم تنفسی نسبت می‌دهند (۲۴). بر اساس یک مطالعه بر چهار بیمار مبتلا به عفونت کووید ۱۹ استفاده از فرم ریزذره جوش شیرین از طریق دستگاه تهویه مکانیکی توانسته از میزان التهاب بکاهد و سطح اکسیژن خون را افزایش دهد (۲۵). مطالعه‌ی بالینی بر اثربخشی بخور سنتی جوش شیرین در التهابات تنفسی و در کووید ۱۹ یافت نشد.

۴-۱-۳. نمک بجای ماسک

نمک (ملح) در طب سنتی ماده‌ای معدنی محسوب می‌شود که دارای مزاجی گرم و خشک است. بطور کلی خوردن نمک برای هضم غذا و رفع سنگینی از معده مفید است و دافع عفونت اخلاط بوده، به دفع خلط بلغم از ریه کمک می‌کند (۷). استفاده از نمک به منظور ضدعفونی راه تنفسی فوقانی، مورد بحث است. مطالعه دانشگاه ادینبورگ در سال ۲۰۱۹ بر

سرماخوردگی با کرونا ویروس‌ها نشان داد که شستشوی بینی و غرغره حلق با سالین هیپرتونیک، حداکثر ۱۲ بار در روز، حدود ۲٫۵ روز کل دوره بیماری را کوتاه‌تر می‌کند؛ گرفتگی بینی را ۳٫۱ روز، سرفه را ۳٫۳ روز، و خشونت و گرفتگی صدا را ۲٫۹ روز زودتر بهبود می‌دهد. همچنین از شدت علائم فوق می‌کاهد (۲۶). آب نمک با غلظت کمتر از ۰٫۵٪ در کاهش التهاب در سینوزیت‌ها و التهابات دستگاه تنفس فوقانی مؤثرتر از آب نمک با غلظت ۰٫۹٪ بوده است و در عین حال عوارضی مانند سوزش و گرفتگی و آبریزش بینی دارد (۲۷). شستشوی بینی با سالین ۰٫۹٪ و اسپری نمک دریا با غلظت ۰٫۳٪ در کودکان و غرغره سالین (با غلظت ۰٫۱٪ و ۰٫۳٪) در بزرگسالان از ابتدا به سرماخوردگی جلوگیری کرده است (۲۸). نمک به صورت وابسته به دوز در محیط‌های آزمایشگاهی از رپلیکاسیون RNA و DNA ویروس‌ها جلوگیری کرده است (۲۸). در کنار این مطالعات، مطالعه‌ای بر Neti-pot (حاوی جوش شیرین و نمک)، وجود دارد که طبق نتایج آن، این ماده در از بین بردن کرونا ویروس‌ها در محیط آزمایشگاه اثری نداشته است (۲۹). در یک مطالعه، به عنوان یک فرضیه، ماسک حاوی نمک و نشاسته به جای ماسک معمولی پیشنهاد شده است؛ با این فرض که نشاسته قدرت جذب بالایی دارد و نمک از بین برنده ویروس است (۳۰). در راهنمای تدوین شده درخصوص توصیه‌های پیشگیرانه و درمان‌های کمکی طب ایرانی در کووید-۱۹، شست و شوی حلق و بینی با آب نمک رقیق و ولرم حداقل دو بار در روز به منظور پیشگیری از کووید-۱۹ توصیه شده است. همچنین به منظور برگرداندن حس بویایی در بیماران مبتلا به کووید-۱۹ استنشاق آب نمک غلیظ و در درمان گلو درد این بیماران غرغره کردن آب نمک ولرم رقیق توصیه شده است (۳۱).

۴-۱-۴. ضدعفونی و گندزدایی با مواد طبیعی

ضدعفونی‌کننده‌ها مواد شیمیایی هستند که میکروارگانیسم‌ها را روی پوست موجودات زنده یا غشاهای مخاطی می‌کشند.

گندزداها مسئول غیرفعال کردن میکروارگانیسم‌های بیماری‌زا هستند. گندزداها بر خلاف ضدعفونی‌کننده‌ها برای اشیاء بی‌جان استفاده می‌شوند. گندزداها ممکن است مواد شیمیایی، حرارت یا اشعه ماوراء بنفش باشند (۳۲). با شیوع عفونت کووید-۱۹ در فضاهای مجازی توصیه به استفاده از مواد طبیعی ضدعفونی‌کننده / گندزدا به جای مواد توصیه‌شده توسط وزارت بهداشت شده است. موارد توصیه شده همراه با اثرات ضدعفونی‌کنندگی/گندزدایی در جدول شماره ۳ آمده است (جدول ۳).

۴-۱-۵. نیش زنبور عسل (آبی تراپی)

به استفاده از محصولات زنبور عسل، آبی تراپی می‌گویند. تاریخچه استفاده از محصولات زنبور عسل به هزاران سال قبل برمی‌گردد (۳۳).

ترکیبات زهر زنبور عسل: زهر زنبور عسل یک ترکیب پروتئینی است که حاوی مواد فعال متعددی است. از مهمترین مواد فعال موجود در زهر زنبور عسل می‌توان از ملیتین، فسفولیپاز A2، و هیالورونیداز نام برد. در مطالعات اثرات متعددی مانند اثرات ضدالتهاب، ضدباکتری و ضدویروس، از زهر زنبور عسل ثبت شده است (۳۴). ممانعت از رپلیکاسیون ویروس‌ها بویژه ویروس‌ها با پوشش چربی، مهمترین مکانیسم عملکرد ضدویروسی زهر زنبور عسل می‌باشد (۳۵).

ویروس‌هایی که زهر زنبور عسل بر آنها اثر داشته است، در جدول شماره ۴ آمده است (جدول ۴). براساس یک مقاله کوتاه در قالب نامه به سردبیر، در ووهان ۵ آپوتراپیست و ۱۲۱ بیمار که بنا به دلایلی زنبور درمانی می‌کردند و نحوه زنبور درمانی آنها با یکدیگر تفاوت داشت، پیگیری شدند و علی‌رغم تماس با فرد مبتلا به کرونا، مبتلا نشدند. طبق این گزارش، زنبورداران نیز به کرونا چندان مبتلا نمی‌شوند که این موضوع می‌تواند به دلیل دور بودن آنها از جمعیت و مکان‌های شلوغ باشد (۳۶). در طب سنتی ایرانی زهر زنبور در بیماری‌های

² Disinfectants

¹ Antiseptics

مزمّن عصبی که به لحاظ مزاجی سرد هستند، مانند فلج، نافع است (۷).

۴-۱-۶. مصرف زنجبیل در پیشگیری و درمان کووید ۱۹

زنجبیل (*Zingiber officinale* Roscoe)

زنجبیل تازه در طب سنتی ایرانی دارای مزاج گرم و خشک است که درجه خشکی آن در گیاه خشک شده بیشتر است. به عنوان گوارنده غذا، رفع رطوبات سر و حلق و درمان اختلالات گوارشی بیشترین کاربرد را در طب سنتی ایرانی دارد (۷). اثرات ضد ویروس بر ویروس سنسشیال تنفسی انسانی (HRSV)، ویروس Feline Calicivirus، ویروس هپاتیت C، ویروس آنفولانزا A (H1N1)، ویروس هرپس نوع ۲ (HSV-2)، و ویروس هرپس نوع ۱ (HSV-1) و اثرات ضد التهاب با اثرگذاری بر سیستم ایمنی از زنجبیل گزارش شده است (۳۷). همچنین طبق مطالعاتی، در مدل های شبیه سازی کامپیوتری (silico in) اثرات ضد ویروس کووید ۱۹ از مواد فعال زنجبیل نشان داده شده است (۳۸-۴۱). با بررسی راهنمای تدوین شده درخصوص توصیه های پیشگیرانه و درمان های کمکی طب ایرانی در کووید-۱۹، افزودن متعادل زنجبیل در طی پخت غذا به منظور پیشگیری از کووید-۱۹ توصیه شده است. در این راهنما، استفاده از زنجبیل در بیماران سرپایی بدون علامت به دلیل طبیعت گرم این گیاه و داشتن خاصیت محرک آن، با احتیاط، و در بیماران سرپایی علامت دار ممنوع اعلام شده است (۳۱).

۴-۲. جنبه های اخلاقی در توصیه ها و تجویزات پزشکی

۴-۲-۱. جنبه های اخلاقی توصیه ها و تجویزهای پزشکی

بر اساس راهنمای عمومی اخلاق بالینی سازمان نظام

پزشکی کشور

مدتی است که از سوی سازمان نظام پزشکی "راهنمای عمومی اخلاق بالینی" منتشر شده است و علاوه بر اینکه مستند به اصول اساسی اخلاق پزشکی می باشد، مبنای کار صاحبان حرفه پزشکی قرار گرفته است. بر طبق ماده ۲۴ این

دستورالعمل، صرف داشتن مدرک تحصیلی پزشکی موجه کننده هر گونه اقدام پزشکی نیست و شاغلان حرفه های پزشکی تنها در حیطه هایی که آموزش رسمی آن را دریافت کرده اند، مجاز به درمان بیماران هستند. از سوی دیگر بر اساس ماده ۴۳ این دستورالعمل که در آیین نامه انتظامی نیز تصریح شده است، پزشکان فقط باید داروهایی را تجویز کنند که در فارماکوپه کشور توسط وزارت بهداشت اعلام شده باشد. ماده ۱۸ دستورالعمل مذکور تأکید دارد که روش های درمانی باید مبتنی بر شواهد علمی و دانش روز پزشکی باشد. همچنین در ماده ۲۰ و ۲۳ آن تأکید شده در مواردی (مثل کووید ۱۹) که راهنمای بالینی مصوب مراجع رسمی وجود دارد، پایبندی به آنها مدنظر قرار گیرد و هرگونه خدمت خارج از راهنمای بالینی و ارجاع بیماران به افرادی که ادعای درمانگری با روش های غیرعلمی می کنند، و مراکز غیرمعتبر ممنوع اعلام شده است (۴۲).

۴-۲-۲. جنبه های اخلاقی توصیه ها و تجویزهای

پزشکی بر اساس منابع طب سنتی ایرانی

حکما و اطباء ایرانی توصیه های اخلاقی فراوانی در رابطه با امر طبابت از جنبه های گوناگون داشته اند در این بخش تنها به برخی از توصیه های اخلاقی مرتبط با طبابت و تجویز دارو اشاره می شود:

۱) ویژگی های علمی و رفتاری طبیب:

عقیلی خراسانی در خلاصه الحکمه فرموده اند:

"طبیب باید حریص باشد بر معالجه و تدبیر مرضی و تحقیق امراض و ادویه ... و اکثر مشغول به مطالعه کتب و فهم و حفظ اقوال سلف و خلف و مجربین و مزاوّل عمل و بیمارستانات و مواضعی که بیماران بسیار باشند و مذاکره و مشورت با استادان حاذق و اطباء ماهر باشد..." (۴۳).

اسحق ابن علی الرهاوی در کتاب ادب الطبیب چنین فرموده اند: "شاید یکی از فریب ها این باشد که فرد گمان کند که چند زمانی خدمت و پیشکاری اش نزد یک پزشک، و اطلاع و آگاهی اش از برخی داروهای مفرد و مرکب یا فصد و یا چنین

در تهیه داروها و ترکیب آنها با یکدیگر راه‌ها و حیل‌هایی دارند که نمی‌توانم آنها را برشمارم" (۴۴).

۵. بحث

توصیه‌های منتشر شده در فضای مجازی و رسانه برای مقابله با کووید ۱۹ به لحاظ علمی و اخلاقی هم با رجوع به منابع طب سنتی ایرانی هم با توجه به تحقیقات و بحث‌های اخلاق پزشکی مدرن بطور مفصل قابل بحث و بررسی هستند.

داروی منسوب به امام کاظم علیه‌السلام که از مهمترین ادعاهای منتشر شده در فضای مجازی به منظور پیشگیری و درمان عفونت کووید ۱۹ است، در منابع طبیبی قدیم وجود ندارد. اینکه منبعی که این دارو در آن قید شده است (کتاب طب‌الائمه)، فاقد اعتبار لازم است (۴۶)، و نیز بسیاری از احادیث طبیبی، حتی آنها که در کتاب‌های معتبری همچون "الکافی" و "بحارالانوار" آمده‌اند، از لحاظ سند بررسی نشده‌اند و حتی اگر معتبر باشند، از لحاظ محتوا باید بررسی شوند (۴۷)، خارج از این مطالعه است زیرا هدف این مطالعه پرداختن به سندیت و اعتبار احادیث طبیبی نیست و بدون توجه به اعتبار منبع استخراج داروی امام کاظم، ابعاد علمی این ترکیب و ابعاد اخلاقی ترویج مصرف آن بحث می‌شود. هیچ کارآزمایی بالینی درباره مؤثر بودن داروی امام کاظم به همین شکلی که اکنون در عطاری‌ها عرضه می‌شود، بر کووید ۱۹ و / یا در وضعیت‌های طبیبی مشابه با کووید ۱۹ وجود ندارد.

کارایی‌هایی که مدعیان ادعا دارند، آن چیزی نیست که در سند این دارو درج شده است و در بررسی طب مدرن نیز شهادتی بر آن یافت نمی‌شود. برای مثال، داروی امام کاظم علیه چه بیماری ایمن می‌کند؟ واکسن باید مشخصاً علیه بیماری خاصی تجویز شود؛ مثلاً واکسن سل علیه سرخک ایمن نمی‌کند. مصرف داروهای گیاهی در کودکان بایستی با احتیاط باشد. حتی در طب سنتی ایرانی نیز گیاهان برای کودکان با احتیاط تجویز می‌شوند بویژه گیاهانی با درجه‌ی بالاتر از ۲ مانند مصطکی و رازیانه. گیاهان با درجه‌ی بالاتر از ۲ داروهایی هستند که بطور کلی در درمان بیماری‌ها باید با

اعمالی در این حرفه و یا خواندن برخی دانشنامه‌های طبیبی یا قرا‌ب‌دین برای او بس است و وی را از مطالعه کتب حرفه پزشکی و شناخت اصول و قوانین آن بی‌نیاز می‌گرداند! چنین تصویری همانا به بد اقبالی آن فرد و شخصی که معالجه‌اش می‌کند، می‌انجامد..." (۴۴).

ایشان به نقل از جالینوس در همین کتاب آورده‌اند:

"هرکس که طبیب فاضلی است، باید رفتارش به گونه‌ای باشد که به سود بیمار بینجامد... چرا که بسیاری را می‌بینی که به بیماران بیشتر زیان می‌رسانند... اما آنان که می‌توانند به مریض سود دهند ولی این کار را نمی‌کنند، در واقع افرادی بدکردار و بدنهاد هستند چرا که اندیشه آنها ناپاک است نه حرفه آنان؛ و ایشان از کسانی‌اند که از آن سوگندها تجاوز می‌کنند..." (۴۴).

۲) تجویز داروها و روش‌های درمانی

حکیم ارزانی در کتاب "مفرح القلوب" می‌فرماید:

"اوزان که در کتب سلف مضبوط است، شک نیست که تناول آن مخصوص به همان زمان است و در این زمان نشاید آن مقدار به کار بست" (۴۵).

جناب عقیلی در خلاصه الحکمه می‌فرماید:

"... طبیب، فصد، مسهل و مقیء را عادت و طریق خود نسازد ... و تا با ادویه مفرده و ضعیفه مقصد حاصل گردد، به ادویه قویه مرکبه نپردازد" (۴۳).

اسحق ابن علی الرهاوی در کتاب ادب‌الطیبین چنین فرموده‌اند: "از آنجا که داروها بزرگترین اسباب در شفای بیماری‌ها به شمار می‌آیند، طبیب نخست باید به شناخت آنها عنایت ورزد... بیشترین دقت طبیب باید بر عملکرد داروها متمرکز باشد زیرا یک دارو می‌تواند عملکردهای فراوانی داشته باشد..."

"برخی از داروفروشان بی‌امس، داروی بران را ب مسبه ارران آن در هم می‌آمیزند ... پاره‌ای دیگر از این داروفروشان بی‌دین،

^۳ بدین معنی است که داروها و روش‌های درمانی در هر زمان باید از بوته آزمایش و کارآزمایی‌های بالینی بگذرند (نویسندگان)

احتیاط استفاده شوند. اصولاً در طب سنتی دارو جایی در پیشگیری از بیماری‌ها ندارند (۷). ترکیب مصطکی و هلیله در طب سنتی ایرانی جهت خروج خلط سودا به کار رفته است (۷) و در بیماری کووید ۱۹ مشخص نیست که واقعاً غلبه اخلاط وجود دارد یا خیر. طبق تحقیقات جدید، رازیانه در کودکان منع مصرف دارد و مصطکی در اطفال باعث اسهال می‌شود (۱۷)؛ پس قاعداً این دارو برای اطفال مناسب نیست. عصاره آبی هلیله تنها در دوزهای بالا (۳۰۰-۵۰۰ mg/kg) در مدل‌های جانوری اثرات متعادل‌کننده سیستم ایمنی داشته است (۱۱). به عبارتی، اثرات این گیاه بر ایمنی بدن کاملاً وابسته به دوز (میزان) ماده‌ی مؤثره است و در هر میزان مصرف، این اثرات بروز نمی‌کند. بر اساس مطالعه Kesharwani و همکاران، هرچند هلیله فعالیت مستقیم ضدویروسی قوی‌تری نسبت به آسیکلوویر دارد، اما در مهار تکثیر ویروس پس از عفونت، بسیار ضعیف‌تر از آسیکلوویر عمل می‌کند (۱۲). از آنجا که طبق مطالعات، هلیله در سه ویروس ایدز، تبخال تیپ یک و دو مانع ورود ویروس به سلول شده است (۱۲، ۱۳، ۱۵)، این فرضیه در ذهن ایجاد می‌شود که شاید بتواند مانع ورود ویروس کووید ۱۹ به درون سلول شود و شایسته است که بررسی شود. با این وجود، سؤالات مهم دیگری در اینجا مطرح می‌شود: آیا ترویج توصیه‌هایی که پشتوانه علمی کافی ندارند با نام دین، باعث فریب مردم و هتک حرمت مذهب نمی‌شوند؟ و آیا چنانچه داروی امام کاظم بی‌اثر یا مضر باشد، به منزله‌ی بی‌اثر بودن یک توصیه‌ی دینی تلقی نمی‌شود؟ این توصیه‌ها در شرایطی توسط مدعیان با عنوان یک توصیه‌ی طبی-دینی ترویج می‌شوند که هم در دین مبین بر اخلاق تأکید شده است، و طبق فرمایشات پیامبر گرامی اسلام (ص) کسی که طب نداند و طبابت کند، ضامن است و نیز به فرموده امام علی علیه‌السلام باید با افرادی که طبیب نیستند و طبابت می‌کنند برخورد شود (۴۸) و بسیاری از این افراد طبیب نیستند و از طب به طور عام و از بیماری کووید ۱۹ به طور خاص، اطلاعات جامع و صحیحی ندارند؛ و هم طب سنتی ایرانی سرشار از مباحث اخلاق در طبابت است

به گونه‌ای که یکی از بارزترین دستورات عملی و کاربردی اخلاق پزشکی را در ابتدای کتاب خلاصه الحکمه عقلی خراسانی می‌توان یافت که بیست و دو اصل کلی اخلاق پزشکی را بیان نموده است (۴۹). اصولی مانند عدم ضرر رساندن به بیمار، آگاهی طبیب از چگونگی عملکرد دارو، پرهیز از تجویز داروی ناشناخته و داروی سمی، پرهیز از تجویز دارو بدون دانستن علت بیماری و عدم استفاده از طبابت به منظور تجارت، از مهمترین جنبه‌های رعایت حقوق بیمار در منابع طب سنتی است (۴۹-۵۱). نکته دیگری که در بکارگیری داروی امام کاظم به شکل موجود در بازار محل بحث است، رعایت اخلاق داروسازی در تهیه داروهای ترکیبی است که دست کم برای داروی امام کاظم، فعلاً نمونه‌های موجود در بازار محصول هیچ شرکت داروسازی معتبری که استانداردهای لازمه را رعایت نموده باشد، نیستند. نهایت اینکه داروی امام کاظم به شکل موجود، از پشتوانه کافی علمی و اخلاقی جهت پیشگیری یا درمان عفونت کووید ۱۹ برخوردار نیست.

بخور سنتی جوش شیرین که از دیگر موارد منتشر شده در فضای مجازی در مبارزه با کووید ۱۹ است، با استنشاق فرم ریزذره آن متفاوت است. این موضوع نکته ظریفی است که گاهی توسط پژوهشگران نیز مورد توجه قرار نمی‌گیرد. مطالعاتی که اثربخشی جوش شیرین را در التهابات سیستم تنفسی نشان داده‌اند، از فرم ریز ذره استفاده کرده‌اند (۵۲). (۵۳). برای تولید ریزذره به نبولایزر نیاز است. در بخورهای سنتی ریزذره تولید نمی‌شود و تنها آب بخار می‌گردد و اگر ماده‌ی افزوده شده به آب قابلیت بخار شدن همزمان با آب را داشته باشد، همراه با بخار آب، در سیستم تنفسی فوقانی اثر می‌گذارد. طی بخور سنتی جوش شیرین مولکول‌های بی-کربنات سدیم متصاعد نمی‌شود. بعبارتی، مولکول‌های بی-کربنات سدیم همراه با آب بخار نمی‌شوند پس در استفاده از بخور سنتی جوش شیرین، ریزذره به دستگاه تنفس نمی‌رسد و چه بسا بخار حاصله بدلیل داشتن دی اکسید کربن مضر هم باشد (۵۴). از آنجا که بر اساس یک گزارش موردی، ریز ذره

جوش شیرین در کاهش التهاب ریه در کووید ۱۹ مؤثر بوده است (۲۹)، بررسی دقیق‌تر اثربخشی ریزذره جوش شیرین در این عفونت منطقی است. اینکه جوش شیرین در منابع طب سنتی دقیقاً معادل چه دارویی است، مشخص نیست. اگر نظرون که در مخزن‌الادویه ذیل بورق به آن اشاره شده است (۷)، همان Natron باشد که در سرزمین‌های مختلف مخصوصاً مصر وجود دارد، در واقع یک ترکیب معدنی است که از ترونا $(\text{Na}_2\text{CO}_3 \cdot \text{NaHCO}_3 \cdot 2\text{H}_2\text{O})$ ، ترموناتریت $(\text{Na}_2\text{CO}_3 \cdot \text{H}_2\text{O})$ و هالیت (NaCl) تشکیل شده است (۵۵) و شاید بتوان آن را معادل جوش شیرین ناخالص گرفت. Brier و Wade از نامشخص بودن منظور مصریان باستان از ناترون و اینکه گاه از ناترون و نمک به جای یکدیگر نام برده‌اند اشاره کرده‌اند (۵۶). Shortland و همکاران در مقدمه مطالعه خود از ناترون به عنوان ماده‌ای که در گذشته مصارف طبی و صنعتی داشته و بیشترین جزء تشکیل‌دهنده آن ترونا بوده است، یاد می‌کنند (۵۷). چنانچه مطابق کتاب مخزن‌الادویه نظرون واقعاً نوعی بوره $(\text{Na}_2[\text{B}_4\text{O}_5(\text{OH})_4] \cdot 8\text{H}_2\text{O})$ باشد، بطور کل خارج از این بحث است. به هر صورت، حتی به کارگیری بخور نظرون در بیماری‌های ریه در منابع طب سنتی ایرانی یافت نشد.

عدم نیاز به استفاده از ماسک و خوردن نمک به جای استفاده از ماسک از دیگر مواردی است که برخی از مروجان روش‌های سنتی مردم را به بکارگیری آن توصیه می‌کنند. در حالی که در منابع اصیل طب سنتی ایرانی یکی از راه‌های پیشگیری از ابتلا به بیماری در بیماری‌های منتقله از راه هوا، پوشاندن کامل دهان و بینی در کنار رعایت فاصله اجتماعی و قرنطینه است (۴، ۵). درباره تأثیر غرغره حلق و شستشوی بینی با نمک بر کووید ۱۹، معمولاً به مطالعات بر سایر عفونت‌های ویروسی دستگاه تنفسی، یا به مطالعات آزمایشگاهی استناد می‌شود. درباره کلیت شستشوی حلق و بینی در عفونت‌های تنفسی، بحث است. درباره مؤثر بودن شستشو با سالیین هرچند که گاه مطالعات متناقضی دیده می‌شود، اما ظاهراً تعداد موارد موافق بیشتر است. محققین معتقدند که غلظت بالای نمک

اثرات ضدویروس دارد ولی می‌تواند عوارضی مانند سوزش شدید، احساس گرفتگی در بینی و آبریزش بینی داشته باشد (۲۷). Singh و همکاران در یک مطالعه مروری گزارش کردند که بر اساس مطالعات، حتی غرغره با آب معمولی نیز ممکن است در کاهش التهابات مؤثر باشد (۵۸). برخی احتمال پرتاب شدن ویروس به قسمت‌های پایین‌تر دستگاه تنفسی و نیز خوردن ماده غرغره را بعنوان عوارض احتمالی مطرح کرده‌اند (۲۸). به هر حال نمک هم اثرات پیشگیری‌کننده هم اثرات درمانی در حد کاستن از التهاب و البته کم شدن دوره علامت-دار در عفونت‌های کروناویروسی دستگاه تنفسی را داشته است (۲۶). در کووید ۱۹ کاستن از شدت علائم ممکن است در کاستن از انتشار ویروس مؤثر باشد و شاید غرغره با آب نمک در افرادی که منع مصرف ندارند، پیشنهاد خوبی باشد هرچند که جای ماسک را نمی‌گیرد. ماسک یک حفاظ مکانیکی در برابر ورود ویروس به بینی و حلق ایجاد می‌کند؛ کاری که از پاشیدن نمک به حلق، طبق ادعای مطرح شده در رسانه، برنمی‌آید.

در رابطه با اثربخشی زهر زنبور عسل در عفونت کووید ۱۹، مطالعه اختصاصی وجود ندارد. بطور کلی، اکثر مطالعات بر زهر زنبور عسل در محیط آزمایشگاه و معدودی بر جانوران آزمایشگاهی بوده، مطالعات انسانی بسیار اندک هستند. مقدار زهر، نحوه استفاده و محل تزریق زهر از عوامل بسیار مهم در اثربخشی این ماده هستند؛ برای مثال در میوکاردیت‌های ویروسی تزریق داخل صفاقی زهر باعث بهبود عملکرد قلب می‌شود (۵۹، ۶۰). از سویی بایستی به این نکته توجه داشت که گزش زنبور با درد شدید همراه است و ممکن است منجر به واکنش‌های شدید آلرژیک شود (۶۱). هرچند که در گزارش ووهان مبنی بر عدم ابتلای افراد تحت آپی‌تراپی به کووید ۱۹، مقدار زهر وارده به بدن افراد و نحوه مصرف قید نشده است و طبق توصیه نویسندگان مقاله، این مقاله صرفاً یک گزارش است و برای به کارگیری وسیع نیاز به تحقیقات مناسب وجود دارد (۳۶)، ولی با توجه به اینکه هنوز کووید ۱۹ یک معضل جهانی است، و با لحاظ اثرات مهاری زهر زنبور عسل بر

ویروس‌های دارای پوشش لیپیدی و نیز مؤثر بودن آن بر ویروس ایدز و آنفلانزا در محیط آزمایشگاه، شایسته است که بر اثرات زهر زنبور عسل بر ویروس کووید ۱۹ نیز مطالعاتی انجام شود. باید معلوم شود که چه غلظتی از زهر یا یکی از مواد مؤثره موجود در زهر احیاناً قادر است تکثیر ویروس کرونا را متوقف نماید؛ روش تجویز زهر باید مشخص شود؛ کما اینکه در یک مطالعه بر اوستئوآرتریت زانو در انسان، مکان‌های مختلف تزریق زهر پاسخ‌های درمانی متفاوت داشته است (۶۲). از سویی، در هر بار تزریق زهر چه بصورت طبیعی (گزش) چه مصنوعی، ۲۰ درصد احتمال شوک آنافیلاکسی وجود دارد (۶۳). لذا به دلیل مخاطراتی که زهر زنبور می‌تواند داشته باشد، بایستی جهت تخمین میزان ایمنی و میزان کارایی زهر زنبور در بیماری کووید ۱۹، مطالعات حساب‌شده‌ای، با رعایت نکات اخلاق در پژوهش، به منظور بررسی اثرات پیشگیرانه زهر زنبور در افراد سالم و اثرات درمان‌کننده آن در مبتلایان به کووید ۱۹ طراحی گردد.

استفاده از مواد طبیعی به منظور ضدعفونی و گندزدایی، از دیگر موارد مطرح شده در فضای مجازی است. مواد طبیعی که به این منظور توصیه شده‌اند، در مطالعاتی اثرات ضدباکتری داشته‌اند اما مطالعه‌ای بر اثرات ضدویروس از آنها فعلاً درج نشده است. بر اساس منابع طب سنتی دود دادن کندر در بیماری‌های منتقله از راه هوا باعث اصلاح وضعیت می‌شود (۴)، اما در رابطه با اسفند و عنبر نسارا در منابع طب سنتی ایرانی چنین اثری ذکر نشده است. اثرات ضدباکتری گلاب در مطالعات متعددی نشان داده شده است (۶۴-۶۶). و بعنوان ماده افزودنی به غذاها (۶۴)، جهت عفونت‌های پوستی و غرغره در گلودرد (۶۶) پیشنهاد شده است؛ ولی در رابطه با اثرات ضدعفونی / گندزدایی گلاب مطالعه‌ای یافت نشد. در منابع طب سنتی، پاشیدن گلاب و نیز پاشیدن سرکه در منزل در بیماری‌های منتقله از راه هوا توصیه شده است (۴). اما سرکه در سرفه‌های تازه و خشک ممنوع است (۷).

تعیین طبع (مزاج) سرد برای ویروس و توصیه به مصرف گرمی‌جاتی مانند زنجبیل یکی از شایع‌ترین توصیه‌ها در اوان

بیماری بود. بیماری در طب سنتی ایرانی چهار مرحله دارد و هر مرحله درمان خاص خود را می‌طلبد (۶۷). دارویی مانند زنجبیل با گرمی و خشکی در درجه چهار که در طب سنتی نبایستی بی‌احتیاط مصرف شود، مشخص نشد که برای کدام مرحله بیماری توصیه شده است؛ و آیا اساساً مبلغین به این موضوعات توجه داشته‌اند؟ به عبارتی تجویز زنجبیل در روزهای آغازین شیوع بیماری بر اساس مکانیسم‌های مزاجی (سردی طبع و ویروس) تبلیغ می‌شد که چگونگی دستیابی سریع به طبع ویروس کووید ۱۹ از جانب مدعیان مشخص نشد. همچنین در این نگاه، نقش عواملی چون ضعف حرارت غریزی و غلبه حرارت غریبه و ضعف عضوی در پیشرفت بیماری (۶۸) نادیده گرفته شده است. اینکه آیا زنجبیل می‌تواند یک پیشنهاد درمانی یا پیشگیری‌کننده در عفونت کووید ۱۹ باشد، بایستی توسط مطالعات مشخص شود کما اینکه شواهدی به نفع اثربخشی آن در مطالعات شبیه‌سازی کامپیوتری وجود دارد.

مطالعات زیادی به بررسی جنبه‌های اخلاقی حرفه پزشکی در منابع طب سنتی ایرانی و متون اسلامی پرداخته‌اند. بر اساس مطالعه تابعی و همکاران، عقیلی خراسانی پزشک را به رعایت دقیق اصول صحیح درمان دارویی، دقت در امر معاینه، تشخیص و درمان و یافتن علت بیماری توصیه کرده، او را از درمان علامتی و تسکینی و از تجویز داروی سمی برحذر داشته است (۴۹). عقیلی خراسانی با نگرشی توحیدی، ضمن بیان نکات طبّی در کتاب خلاصه الحکمه، نکات اخلاقی فراوانی را متذکر شده است و علاوه بر اینکه فصلی از این کتاب به اخلاقیات تعلق دارد، در لابلای متن طبّی آنجا که لازم بوده، به نکات اخلاقی و دینی نیز اشاره کرده است (۶۹). طبق مطالعه حیدری و همکاران، ابن سینا آگاهی و تسلط بر علم طب و بخش‌های مختلف آن، اعم از تشخیص، درمان، پیش‌آگهی، پیشگیری و توان‌بخشی را نخستین شرط برای طبابت معرفی کرده است تا از این طریق، آسیب و ضرری به بیمار نرسد (۷۰).

و لذا، به دلیل درخواست رو به رشد استفاده از درمان‌های طبیعی، وضع و رصد قوانین علمی و اخلاقی در تهیه و ساخت داروهای گیاهی مورد نظر پژوهشگران است (۷۱).

۶. نتیجه‌گیری

از یافته‌ها چنین برمی‌آید که بیشتر توصیه‌های ترویج شده در فضای مجازی از پشتوانه علمی قوی برخوردار نیستند و سند معتبری نه در منابع طب سنتی نه در مطالعات طب نوین بر کارا بودن آنها علیه بیماری‌ها یا وضعیت‌های مشابه کووید ۱۹ وجود ندارد. از سویی مطالعات بالینی با حجم نمونه اندک و روش تحقیقی که گاه دارای اشکال است، قادر به اظهار نظر قطعی نخواهد بود. علاوه بر این، برخی از این توصیه‌ها ممکن است بسیار خطرناک باشند. به لحاظ اخلاقی ترویج توصیه‌های نامطمئن یا خطرناک دارای اشکال است. از سویی شواهدی وجود دارد که مطالعه بر برخی از روش‌ها و برخی از گیاهان را منطقی می‌کند و اهمال یا مخالفت بدون دلیل کافی در آزمودن این روش‌ها در شرایطی که عفونت کووید ۱۹ از گسترش و مرگ و میر بالایی برخوردار است و روش پیشگیری و درمان قطعی تا کنون برای آن شناخته نشده است، خالی از بار اخلاقی نیست.

توصیه‌هایی که در برخورد با کووید ۱۹ تا کنون از مجامع بین‌المللی و وزارت بهداشت کشور در دسترس پزشکان است، مبنی بر استفاده از داروهایی است که یا اثرات ضدویروسی در وضعیت‌های مشابه از خود نشان داده‌اند، یا بر سیستم ایمنی مؤثر بوده‌اند. البته دسته سومی از داروها نیز وجود دارد که داروهای کمکی برای کاهش علائم بیمار هستند (راهنمای هشتم). هرچند که بررسی متون و مطالعات نشان می‌دهد که اکثر داروهایی که در فضای مجازی با نام درمان قطعی کرونا تبلیغ می‌شوند، در هیچ یک از این سه گروه (اثرات ضدویروس برای ویروس‌های مشابه، اثرات تقویت ایمنی، نقش کمکی در کاهش علائم) قرار نمی‌گیرند، ولی بر اساس برخی از مطالعات دیگر، بخشی از توصیه‌ها قابلیت بررسی و آزمودن دارند و همانطور که توصیه به درمان غیرعلمی و ناشناخته، غیراخلاقی

طباطبایی و هرمزی در مطالعه خود به دیدگاه‌های اخلاق‌مدارانه محمد زکریای رازی اشاره کرده‌اند. بر اساس نظر رازی، پزشک نباید از طبابت به منظور تجارت استفاده کند و نباید پیش از شناسایی عامل درد، داروهای ضددرد را تجویز کند، بلکه باید عامل را شناسایی کرده، برای زدودن آن اقدام نماید و نیز باید از به کار بردن داروهای متعدد برای برطرف کردن علامت‌های مختلف خودداری نماید زیرا ممکن است چند علامت، همگی مربوط به یک عامل باشند و با درمان عامل، همه آن علائم زوده شوند. همچنین طبق این مطالعه، بر اساس متون اسلامی، پزشک بایستی از قوانین تصویب شده مرتبط با حرفه خود آگاهی داشته، از آن پیروی نماید و بر عدم تخطی و تخلف از قوانین کوشا باشد و از هرگونه تهور، لابی‌گری یا اقدام‌های درمانی که فراتر از محدوده دانش، تجربه یا صلاحیت‌های قانونی وی است، پرهیز نماید (۵۰) و این نکات و دستورات برخاسته از متون اسلامی و طب سنتی ایرانی، در رفتار مدعیان طب سنتی/اسلامی مشاهده نمی‌شود چرا که در همان قدم اول، این افراد پزشک نیستند ولی به طبابت مشغول شده‌اند.

دکتر غفاری در پژوهش خود به اخلاقیات در متون طب سنتی ایران و اسلام پرداخته‌اند. ایشان به نقل از ابوالحسن طبری مؤلف کتاب المعالجات البقراطیه، آورده‌اند که پزشک نباید بی‌باکانه اقدام به خوردن داروهای خطرناک و داروهای قوی به بیمار نماید. همچنین به نقل از کتاب منهج الدکان، در رعایت اخلاق در ساخت دارو اشاره کرده‌اند (۵۱) و این موضوع نیز در عملکرد مدعیان جای سؤال دارد چرا که بعید است که افراد کم‌دانش یا با تحصیلاتی غیرمرتبط با طب بطور عام و طب سنتی بطور خاص، توان تجزیه و تحلیل علمی ادعاهای طبی خود را داشته باشند کما اینکه تا امروز تحلیلی صحیح حتی با زبان طب سنتی از آنان ثبت نشده است و در کنار آن، چگونگی ساخت داروهای ترکیبی توسط آنان نیز روشن نیست.

است، عدم بررسی روش‌هایی که ممکن است بر اساس شواهدی مؤثر باشند، خالی از بار اخلاقی نیست.

۷. تقدیر و تشکر

بدین وسیله نویسندگان از تمام عزیزانی که به نحوی کمک کرده‌اند، تشکر می‌کنند.

۸. سهم نویسندگان

دکتر مرضیه بیگم سیاهپوش: ایده و انجام تحقیق، جستجوی مقالات

دکتر امیر محمد کاظمی‌فر: تحقیق و نوشتن مباحث اخلاق پزشکی

دکتر محمد مهدی زرشناس: بررسی مقالات مرتبط با گیاهان دارویی

۹. تضاد منافع

تعارض منافی وجود ندارد.

جدول ۱: سیستم‌های اطلاع‌رسانی رایج در ایران مورد نظر در این مطالعه

سیستم‌های اطلاع‌رسانی رایج در ایران مورد نظر در این مطالعه	
فضای مجازی	رسانه ملی
اپلیکشین‌هایی از قبیل اینستاگرام، تلگرام و واتساپ	صدا و سیما

جدول ۲: برخی از شایع‌ترین توصیه‌های طب سنتی/اسلامی و درمان‌های طبیعی، در فضای مجازی و رسانه ملی در رابطه با کووید ۱۹

توصیه‌های درمانی	منبع نشر	
	داروی امام کاظم	فضای مجازی
	بخور جوش شیرین	فضای مجازی
	نیش زنبور عسل	رسانه ملی
	مصرف زنجبیل	فضای مجازی/ رسانه ملی
پیشگیری	داروی امام کاظم	فضای مجازی
	مصرف زنجبیل	فضای مجازی/ رسانه ملی
	مواد طبیعی بجای ضدعفونی‌کننده‌های استاندارد و تأیید شده	فضای مجازی
	استنشاق و خوردن نمک بجای استفاده از ماسک	فضای مجازی/ رسانه ملی

جدول ۳: گندزدهای طبیعی توصیه شده در فضای مجازی

ماده ضدعفونی کننده توصیه شده در فضاهای مجازی	نام در کتاب مخزن الادویه	اثرات ثبت شده در مطالعات	دارو در کتاب مخزن الادویه
اسپند (<i>Peganum harmala</i> L.)	حرمل	دود اسپند به اندازه آب اکسیژنه در گندزدایی محیط‌های درمانی مؤثر بوده است و قادر است باکتری‌های گرم منفی را از بین ببرد (۷۲). دود اسپند باعث کاهش آلودگی قارچی هوا می‌شود (۷۳).	گیاهی با مزاج گرم و خشک است. خوردن آن باعث پاک شدن سینه از رطوبات چسبنده شده، در تنگی نفس و سرفه رطوبی مفید است.
کندر (<i>Boswellia serrata</i> Roxb. ex Colebr.)	کندر	طبق مطالعه استادان شیمی دانشگاه گنبد کاووس، دود کندر خاصیت ضدعفونی کنندگی دارد (۷۴).	نوعی صمغ با مزاج گرم و خشک است. در تنگی نفس و سرفه رطوبی مزمن مفید است.
عنبرنسارا (Donkey Dung)	سرگین الاغ	مواد شیمیایی عنبرنسارا بسته به تغذیه جانور، آلودگی‌های محیطی متفاوت است و کلاً دود عنبرنسارا اثرات ضدباکتری ضعیفی دارد (۷۵). دود عنبرنسارا باعث کاهش آلودگی قارچی هوا می‌شود (۷۳).	الاغ بطور کلی دارای مزاج گرم و خشک است. سرگین الاغ در اشکال گوناگون مصارف طبی دارد.
گلاب (Rose Water)	ماء‌الورد	مواد مؤثره گل محمدی اثرات ضدویروس HSV-1، HIV، هموفیلوس پاراآنفلوانزا تیپ ۳، اثرات ضدباکتری، آنتی-اکسیدانت، ضدالتهاب، ضددرد و ضدافسردگی دارد (۷۶).	گلاب دارای مزاجی مایل به سردی و خشکی خفیف است. آشامیدن نیم گرم آن جهت عوارض ناشی از نزله و خشونت سینه مفید است. ممکن است باعث تحریک نزله شود.
سرکه (Vinegar)	خَلّ	سرکه قدرت گندزدایی از محیط را دارد اما این قدرت به مراتب کمتر از گندزدهای شیمیایی است (۷۷).	در مجموع دارای مزاج سرد و خشک است.

جدول ۴: ویروس‌هایی که زهر زنبور عسل بر آنها تأثیر داشته است

منبع	ویروس
(۳۵)	Influenza A Virus (PR8)
(۳۵)	Vesicular Stomatitis Virus (VSV)
(۳۵)	Respiratory Syncytial Virus (RSV)
(۳۵)	Herpes Simplex Virus (HSV)
(۳۵)	انتروویروس 71
(۳۵)	کوکساکسی H3
(۳۵)	آنفلوآنزای H1N1
(۷۸)	هپاتیت B
(۷۹)	ویروس پاپیلومای انسانی (HPV)
(۸۱, ۸۰)	Human Immunodeficiency Virus (HIV)
(۸۱)	Junín Virus (JV)
(۸۱)	Tobacco Mosaic Virus (TMV)

References

1. WHO. Director-General's opening remarks at the Mission briefing on COVID-19. Available at: <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-mission-briefing-on-covid-19>. 2020.
2. Shahyad S, Mohammadi MT. Psychological impacts of Covid-19 outbreak on mental health status of society individuals: a narrative review. *Journal of Military Medicine*. 2020;22(2):184-92. (Persian).
3. Vardanjani HM, Heydari ST, Dowran B, Pasalar M. A cross-sectional study of Persian medicine and the COVID-19 pandemic in Iran: Rumors and recommendations. *Integrative medicine research*. 2020;9(3):100482.
4. Ahmadian Attari MM, Shirzad M, Mosaddegh M. A New Look at the Topic of Webai Air in Iranian Traditional Medicine. *JITM*. 2013;3(4):407-23. (Persian).
5. Iranzadasl M, Karimi Y, Moadeli F, Pasalar M. Persian medicine recommendations for the prevention of pandemics related to the respiratory system: a narrative literature review. *Integrative Medicine Research*. 2021;10(1):100483.
6. Ben Saboor al-Ziat AA, Ibn Bastam al-Neyshabooriin H, Tebb al-Aemmeh. Qom: Al Razi Publishing; 1984. (Arabic).
7. Aghili Khorasani M. *Makhzn al advieh*. Tehran: Bavardaran Publishing; 2006. (Persian).
8. Nigam M, Mishra AP, Adhikari-Devkota A, Dirar AI, Hassan MM, Adhikari A, et al. Fruits of Terminalia chebula Retz.: A review on traditional uses, bioactive chemical constituents and pharmacological activities. *Phytotherapy Research*. 2020;34(10):2518-33.
9. Rathinamoorthy R, Thilagavathi G. Terminalia chebula-review on pharmacological and biochemical studies. *Int J PharmTech Res*. 2014;6(1):97-116.
10. Rubab I, Ali S. Dried fruit extract of Terminalia chebula modulates the immune response in mice. *Food and Agricultural Immunology*. 2016;27(1):1-22.
11. Shivaprasad H, Kharya M, Rana A, Mohan S. Preliminary Immunomodulatory Activities of the Aqueous Extract of Terminalia chebula. *Pharmaceutical Biology*. 2006;44(1):32-4.
12. Kesharwani A, Polachira SK, Nair R, Agarwal A, Mishra NN, Gupta SK. Anti-HSV-2 activity of Terminalia chebula Retz extract and its constituents, chebulagic and chebulinic acids. *BMC complementary and alternative medicine*. 2017;17(1):1-11.
13. Lin L-T, Chen T-Y, Chung C-Y, Noyce RS, Grindley TB, McCormick C, et al. Hydrolyzable tannins (chebulagic acid and punicalagin) target viral glycoprotein-glycosaminoglycan interactions to inhibit herpes simplex virus 1 entry and cell-to-cell spread. *Journal of virology*. 2011;85(9):4386-98.
14. Kurokawa M, Nagasaka K, Hirabayashi T, Uyama S-i, Sato H, Kageyama T, et al. Efficacy of traditional herbal medicines in combination with acyclovir against herpes simplex virus type 1 infection in vitro and in vivo. *Antiviral research*. 1995;27(1-2):19-37.
15. Mishra NN, Kesharwani A, Agarwal A, Polachira SK, Nair R, Gupta SK. Herbal gel formulation developed for anti-human immunodeficiency virus (HIV)-1 activity also inhibits in vitro HSV-2 infection. *Viruses*. 2018;10(11):580.
16. Xie F. Broad-spectrum antiviral effect of chebulagic acid and punicalagin on respiratory syncytial virus infection in a BALB/c model. *Int J Clin Exp Pathol*. 2016;9(2):611-9.
17. Imami A, Fasihi S, Mehregan I. *Medicinal Plants Reference Book*. Tehran: Andisheavar publishing; 2013. (Persian).
18. Rather MA, Dar BA, Sofi SN, Bhat BA, Qurishi MA. *Foeniculum vulgare: A comprehensive review of its traditional use, phytochemistry, pharmacology, and safety*. *Arabian Journal of Chemistry*. 2016;9:S1574-S83.
19. Mirfendereski S, Keyhanfar M, Piri K. In vitro Valuation of Toxic Effects of Fennel (*Foeniculum vulgare* Miller.). *Seed Decoctions on Plant and Human Cells J*. 2012;(2):145-50.
20. Dorra N, El-Berrawy M, Sallam S, Mahmoud R. Evaluation of antiviral and antioxidant activity of selected herbal extracts. *Journal of High Institute of Public Health*. 2019;49(1):36-40.
21. Bouslama L, Benzekri R, Nsaibia S, Papetti A, Limam F. Identification of an antiviral compound isolated from Pistacia lentiscus. *Archives of Microbiology*. 2020;202(9):2569-78.
22. Anonymous. Outbreak notice: Sodium Bicarbonate. Commercial. Available at: http://www.dcwlted.com/PDF/Sahupuram/Sodium_Bicarbonate.pdf.

%D9%BE%D8%B2%D8%B4%DA%A9%DB%8C-%D8%A7%D9%86%D8%AA%D8%B4%D8%A7%D8%B1%D8%A7%D8%AA/agenttype/view/propertyid/147. 2018. (Persian).

43. Aqili Khorasani MH. Kholase al Hekmah. 1st ed. Nazam I, editor. Qom: Esmailian; 2006. (Persian).

44. Al-Rohavi I. Adab-o-altabib. 1st ed. Tehran: Traditional Iranian Medicine Publication; 2011. (Persian).

45. Arzani MA. Mofarreh-al-Qoloob. 1st ed. Nazem I, Baghbani M, editors. Tehran: Almaie; 2012. (Persian).

46. Malekian M, editor Document and text validation of "Tebb-alaemmah, Ibna Bstam". Congress of Health System in Islam; 2018; Mashhad: Mashhad University of Medical Sciences. (Persian).

47. Masudi AH. Medical Narrations: Descent and Validity. Quarterly Journal of Hadith Sciences. 2018;23(87):3-23. (Persian).

48. Mohammadi Reyshahri M. Ahadith-e pezeshtki (Encyclopedia of Medical Hadiths). 10th ed. Qom: Dar al-Hadith Scientific and Cultural Institute; 2009. (Persian).

49. Tabei SZ, Pasalar M, Kiani M. Medical Ethics in kholase Al-hekmah. J Med Hist Ethics. 2011;4(5):22-30. (Persian).

50. Tabatabaei SM, Klanter Hormozi A. Foundations of Medical Ethics from the Viewpoints of Islamic Texts and Iranian Medical Honors. Research in Medicine. 2011;35(1):1-6. (Persian).

51. Qaffari F. A prospect of medical ethics and patient's rights in some texts of traditional medicine of Iran and Islam. Medical History Quarterly. 2010;2(4):12-45. (Persian).

52. Gomez CCS, Parazzi PLF, Clinckspoor KJ, Mauch RM, Pessine FBT, Levy CE, et al. Safety, tolerability, and effects of sodium bicarbonate inhalation in cystic fibrosis. Clinical drug investigation. 2020;40(2):105-17.

53. El-Badrawy MK, Arram EO, Abdalla DA, Al-Sagheer D, Zahran A, AboElela MA, et al. Effect of adding inhalation of sodium bicarbonate 8.4% to the usual treatment on smear-positive pulmonary tuberculosis: a prospective controlled study. Egyptian Journal of Bronchology. 2019;13(4):531-8.

54. Siahpoosh MB, Habibi AA, Nikbakht Nasrabadi AR. Doubts about the Effectiveness of Baking Soda Inhalation on Improving Respiratory Symptoms in

COVID-19 Patients: A Review Article. Medical History Journal. 2020;12(44):e3. (Persian).

55. Fritz B, Zins-Pawlas M-P, Gueddari M. Geochemistry of silica-rich brines from Lake Natron (Tanzania). Géochimie des saumures riches en silice du lac Natron (Tanzanie). Sciences Géologiques, bulletins et mémoires. 1987;40(1-2):97-110.

56. Brier B, Wade RS. The use of natron in human mummification: a modern experiment. Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde. 1997;124(2):89-100.

57. Shortland A, Schachner L, Freestone I, Tite M. Natron as a flux in the early vitreous materials industry: sources, beginnings and reasons for decline. Journal of Archaeological Science. 2006;33(4):521-30.

58. Singh S, Sharma N, Singh U, Singh T, Mangal DK, Singh V. Nasopharyngeal wash in preventing and treating upper respiratory tract infections: Could it prevent COVID-19? Lung India: Official Organ of Indian Chest Society. 2020;37(3):246.

59. Wang T, Zhang J, Xiao A, Liu W, Shang Y, An J. Melittin ameliorates CVB3-induced myocarditis via activation of the HDAC2-mediated GSK-3 β /Nrf2/ARE signaling pathway. Biochemical and biophysical research communications. 2016;480(1):126-31.

60. Liu T, Zhang M, Niu H, Liu J, Ruilian M, Wang Y, et al. Astragalus polysaccharide from Astragalus Melittin ameliorates inflammation via suppressing the activation of TLR-4/NF- κ B p65 signal pathway and protects mice from CVB3-induced virus myocarditis. International journal of biological macromolecules. 2019;126(1):179-86.

61. Rayamane AP, Kumar M, Kishor D. Honey bee stings and anaphylaxis. J Forensic Med Sci Law. 2014;23(1):1-7.

62. Lee S-H, Kwon G-S, Kang M-S, Yoon H-M, Kim C-H. Comparative study on the effects of bee venom pharmacopuncture according to the treatment method for knee osteoarthritis. Journal of pharmacopuncture. 2012;15(4):7.

63. Moradi Asl E, Vatandoost H, Shemshad K, Saleri Jozm M, Rafieinejad J. A review of bee therapy in Iran and the world. Toloo-e-behn. 2013;12(1):178-88. (Persian).

64. Cendrowski A, Kraśniewska K, Przybył JL, Zielińska A, Kalisz S. Antibacterial and antioxidant activity of extracts from rose fruits (*Rosa rugosa*). Molecules. 2020;25(6):1365.

65. Shohayeb M, Abdel-Hameed E-SS, Bazaid SA, Maghrabi I. Antibacterial and antifungal activity of *Rosa damascena* MILL. essential oil, different extracts of rose petals. *Global Journal of Pharmacology*. 2014;8(1):1-7.
66. Safdar Y, Malik T. Antibacterial activity of the rose extract. *Open Acc J Comp & Alt Med*. 2020;2(4):194-201.
67. Abu Ali Al-Husyan ibn Abdullah Sina. The canon of medicine. Shams I, editor. Beyroot: Al Alami Le Almatbuat Publishing; 2005. (Arabic).
68. Siahpoosh MB. How Can Persian Medicine (Traditional Iranian Medicine) Be Effective to Control COVID-19? *Traditional and Integrative Medicine*. 2020;5(2):46-8.
69. Siahpoosh MB. Kholase-alhekmah, A Medical text with Monotheistic attitude: A model for teaching medical ethics during teaching medical topics. *Islamic Life Journal*. 2021. (Persian).
70. Heidari AE, Keshavarz H, Sepehr MN. Review of medical ethics in Avicenna's book Canon of Medicine. *Iranian Journal of Medical Ethics and History of Medicine*. 2012;5(5):66-75. (Persian).
71. Asemani O, Mohagheghzadeh A. Self-referral, Compounding or Delivering Traditional Remedies by Physicians: Ethical Concerns and Codes. *Traditional and Integrative Medicine*. 2017;2(1):24-6.
72. Jadidi A, Golitaleb R, Sadrkia GR. The comparison of the antimicrobial effect of *P. harmala* smoke and hydrogen peroxide on hospital germs. *CMJA*. 2017;2(23):1897-905. (Persian).
73. Fouladi Fard R, M F. Effect of Medicinal Smokes on Reduction of Fungal Indoor Air Contamination. *J Environ Health Sustain Dev*. 2016;1(3):128-33.
74. Nejadkamaliravari A, Akbari R, Behmanesh B, editors. Extraction of frankincense gum smoke (*Boswelliserrata*) and analysis and review of its materials. *International Conference on New Horizons in Chemistry and Biology*; 2018. (Persian).
75. Ahmadian-Attari MM, Amrollahi Z, Safavi Momeni P, Khodaii Z, Bitab A, Hajiagha Bozorgi A. Chemical Constituents of Donkey Dung (*Anbarnasara*): Questioning the Recent Claims Concerning Therapeutic Effects. *Int J Enteric Pathog*. 2019;7(1):19-22.
76. Mahboubi M. *Rosa damascena* as holy ancient herb with novel applications. *Journal of traditional and complementary medicine*. 2016;6(1):10-6.
77. Rutala WA, Barbee SL, Aguiar NC, Sobsey MD, Weber DJ. Antimicrobial activity of home disinfectants and natural products against potential human pathogens. *Infection Control & Hospital Epidemiology*. 2000;21(1):33-8.
78. Dezfouli HT, Shahbazzadeh D, Eidi A, Bagheri KP, Pakravan N, Amini S, et al. Induction of IFN- γ cytokine response against hepatitis B surface antigen using melittin. *Gastroenterology and hepatology from bed to bench*. 2014;7(2):108.
79. Kim Y-W, Chaturvedi PK, Chun SN, Lee YG, Ahn WS. Honeybee venom possesses anticancer and antiviral effects by differential inhibition of HPV E6 and E7 expression on cervical cancer cell line. *Oncology reports*. 2015;33(4):1675-82.
80. Uzair B, Bushra R, Khan BA, Zareen S, Fasim F. Potential uses of venom proteins in treatment of HIV. *Protein and peptide letters*. 2018;25(7):619-25.
81. Memariani H, Memariani M, Moravvej H, Shahidi-Dadras M. Melittin: A venom-derived peptide with promising anti-viral properties. *European Journal of Clinical Microbiology & Infectious Diseases*. 2020;39(1):5-17.

MHJ

Medical History Journal

Autumn 2021; 13(46): e19

<https://doi.org/10.22037/mhj.v13i46.35224>

Journal Homepage: <http://journals.sbmu.ac.ir/en-mh>

ORIGINAL RESEARCH

Study of scientific and ethical aspects of covid-19 treatment and prevention recommendations with the name of natural remedies, traditional medicine and Islamic medicine in cyberspace and national media

Amir Mohammad Kazemifar¹, Marzieh Beygom Siahpoosh^{2*}, Mohammad Mahdi Zarshenas³

1. Professor, Specialist in Forensic Medicine and Toxicology, School of Medicine, Qazvin University of Medical Sciences, Qazvin, Iran.

2. MD, PhD of Iranian Traditional Medicine, Iranian Traditional Medicine Association, Qazvin, Iran.

3. Associate Professor, Department of Phytopharmaceuticals, School of Pharmacy, Shiraz University of Medical Sciences, Shiraz, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Received: 18 January 2021

Accepted: 30 June 2021

Published online: 17 August 2021

Keywords:

Persian Medicine

Traditional Iranian Medicine

Natural Therapy

COVID-19

Medical Ethics

Cyberspace

ABSTRACT

Background and Aim: The management of a novel coronavirus pandemic (COVID-19) is a global health issue nowadays. The use of unproven natural products is on the rise in the Iranian population due to mass media advertising. This review aimed to evaluate the efficacy and safety of some prevalent natural products/procedure suggestions for COVID-19 management in Iran.

Materials and Methods: The scientific motor engines such as Google Scholar, Science-Direct, PubMed, Web of Science, and Scopus, and the using mass media by Iranian were searched by the keywords. Among the large amount of data, those linked to the aim of study are collected and discussed.

Findings: Among the natural products/procedure suggestions in preventing or treating COVID-19, Ginger, Imam Kazem's drug, Baking Soda inhalation, Salt instead of using the mask, natural disinfectants, and apitherapy were the most prevalent in Iran. However, these products/procedures were over-advertised in Iranian mass media; most of them are not recommended in Persian medicine references or proved in new studies. Medical ethics possess a valuable place in Traditional Persian medicine, and the administration of unknown agents, without any reliable documented data, has repeatedly been forbidden by the ancient Persian physicians. According to Medical Ethics Regulations of the Medical System Organization, the medical prescription by non-physicians or medical prescription outside of approved protocols are forbidden.

Ethical Considerations: In compiling this study, the principle of fidelity and honesty of quoting the used texts and avoidance of personal inference from analysis have been observed.

Conclusion: Based on the results, many natural products/procedures were over advertised in Iranian mass media are without reliable data for COVID-19 management. In addition, intentional neglect of natural or traditional treatments with some scientific evidence by the authorities can have a moral burden.

* Corresponding Author: Marzieh

Beygom Siahpoosh

Address: Iranian Traditional
Medicine Association, Qazvin, Iran.

Email: siahpoosh@alumnus.tums.ac.ir

© Copyright (2018) Medical Ethics and Law Research Center, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

Cite this article
as:

Kazemifar AM, Beygom Siahpoosh M, Zarshenas MM. Study of scientific and ethical aspects of covid-19 treatment and prevention recommendations with the name of natural remedies, traditional medicine and Islamic medicine in cyberspace and national media. *Medical History Journal* 2021; 13(46): e19.